

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ МАЙНОВИХ АВТОРСЬКИХ ПРАВ

Анотація. У статті досліджуються особливості спадкування майнових авторських прав. Аналізується законодавство України, вивчається світова практика регулювання цих відносин.

Ключові слова: майнові авторські права, об'єкт спадкування, спадкоємець, авторське право, автор.

Постановка проблеми. В умовах розвитку комп'ютерних технологій, мережі Інтернет, використання цифрового фото й відео, а також збільшення кількості людей, які залучаються до креативної роботи в різних сферах науки, мистецтва та літератури, спадкування майнових авторських прав, що виникають при цьому, набуває важливого значення, бо ці права несуть у собі комерційну цінність, тим самим надають можливість автору, а після його смерті спадкоємцям отримувати додаткові доходи від використання творів.

Майнові авторські права є особливим об'єктом спадкування, оскільки вони мають нематеріальний характер, не підлягають поділу та здійснюються спадкоємцями спільно, діють протягом установленого законом строку, на відміну від нерухомого й рухомого майна. Однак варто відмітити, що в законодавстві України цьому об'єкту спадкування не приділено належної уваги, а саме: чітко не визначено його особливості; не розкрито питання, які саме майнові авторські права переходять до спадкоємців; не достатньо врегульовано питання спадкування права слідування.

Прогалини в законодавстві України стосовно регулювання відносин спадкування майнових авторських прав можуть призвести до неоднозначного тлумачення норм права й виникнення колізій на практиці. Саме тому це питання потребує ретельного вивчення.

Метою статті є аналіз наукової літератури щодо визначення питання, які саме майнові авторські права можуть переходити в спадщину й тим самим бути об'єктом спадкування за законодавством України.

Проблемами спадкування авторських і суміжних прав займалися такі вчені, як Є.П. Гаврилов, О.В. Дзера, Ю.О. Заїка, А.С. Никитюк, У.А. Омарова, О.А. Підпригора, В.І. Синайський, С.Я. Фурса, Г.В. Чурпіта та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Об'єктами спадкування є цивільні права й обов'язки спадкодавця, які нерозривно пов'язані з його особою та не припинилися внаслідок його смерті. У спадщину можуть передаватися як певні речі (житлові будинки, квартири, земельні ділянки, транспортні засоби, грошові суми, цінні папери тощо), так і майнові права (пайовий внесок членів ЖБК, дачно-будівельного, гаражно-будівельного кооперативів, члена садівницького товариства). Не входять до складу спадщини права та обов'язки, що нерозривно пов'язані з особою спадкодавця, зокрема особисті немайнові права фізичної особи (право на життя, право авторства, право на недоторканність твору тощо). Однак пов'язаність різних особистих немайнових прав із особистістю спадкодавця є неоднаковою. У випадках, передбачених законом, до складу

спадщини можуть уходити не лише майнові права, а й немайнові права [1, с. 690].

До творів у галузі науки, літератури й мистецтва, що підлягають правовій охороні (об'єкти авторського права), належать різні види літературних і художніх творів, а також комп'ютерні програми та бази даних, інші твори. Тому дуже важливо відрізнити об'єкти авторського права, зокрема твори в галузі літератури, науки й мистецтва від авторського права як об'єкта спадкування, бо в спадщину переходить не сам твір у його об'єктивному вираженні, а сукупність авторських прав на нього.

Авторські права діляться на майнові й особисті немайнові. Польський учений А. Войцеховська зазначає, що «майнові права забезпечують виключність автора в галузі економічної експлуатації твору; натомість особисті немайнові права захищають емоційний зв'язок, який єднає автора з його твором» [2, с. 20].

Відповідно до ч. 1 ст. 29 Закону України «Про авторське право і суміжні права» [3, с. 23], у спадщину переходять майнові права авторів та інших осіб, які мають виключне авторське право, а особисті немайнові права в спадщину не переходять.

Згідно зі ст. 440 Цивільного кодексу України [4, с. 143], майновими правами інтелектуальної власності на твір є такі:

- 1) право на використання твору;
- 2) виключне право дозволяти використання твору;
- 3) право перешкоджати неправомірному використанню твору, у тому числі забороняти таке використання;
- 4) інші майнові права інтелектуальної власності, установлені законом.

Відповідно до ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права», до майнових прав автора на твір належать такі:

- 1) виключне право на використання твору;
- 2) виключне право на дозвіл або заборону використання твору іншими особами.

Із вищевикладеного в Цивільному кодексі України виключним вважається лише право дозволяти використання твору, на відміну від Закону України «Про авторське право і суміжні права», де всі майнові права автора є виключними. До того ж у Цивільному кодексі України передбачено майнове право перешкоджати неправомірному використанню твору. У Законі України «Про авторське право і суміжні права» таке майнове право відсутнє. Одразу ж виникає питання, яку саме норму необхідно застосовувати для визначення обсягу майнових прав, які належать автору й можуть згодом перейти в спадщину. Напевно, зазначені розбіжності потребують подальшого узгодження, щоб запобігти виникненню можливих колізій на практиці.

Частина 3 ст. 15 Закону України «Про авторське право і суміжні права» містить широкий перелік правомочностей особи, яка має виключне право на дозвіл чи заборону використання твору іншими особами, а саме:

- 1) відтворення творів;
- 2) публічне виконання та публічне сповіщення творів;
- 3) публічна демонстрація й публічний показ;

4) будь-яке повторне оприлюднення творів, якщо воно здійснюється іншою організацією, ніж та, що здійснила перше оприлюднення;

5) переклади творів;

6) переробки, адаптації, аранжування й інші подібні зміни творів;

7) включення творів як складових до збірників, антологій, енциклопедій тощо;

8) розповсюдження творів шляхом першого продажу, відчуження іншим способом або шляхом здавання в майновий найм чи у прокат і шляхом іншого передання до першого продажу примірників твору;

9) подання своїх творів до загального відома публіки так, що її представники можуть здійснити доступ до творів із будь-якого місця й у будь-який час за їхнім власним вибором;

10) здавання в майновий найм і (або) комерційний прокат після першого продажу, відчуження іншим способом оригіналу або примірників аудіовізуальних творів, комп'ютерних програм, баз даних, музичних творів у нотній формі, а також творів, зафіксованих у фонограмі чи відеограмі або у формі, яку зчитує комп'ютер;

11) імпорт примірників творів.

Цей перелік правомочностей не є вичерпним, адже суспільство постійно розвивається й можуть з'являтися нові види використання творів.

Отже, у спадщину переходять усі майнові права автора, передбачені в Цивільному кодексі України, включаючи вищезазначені правомочності, які деталізують право на використання твору.

Автору або іншій особі, котра має авторське право, належить право вимагати виплати винагороди за будь-яке використання твору, окрім випадків вільного використання твору. Це право є майновим і випливає з виключного права на дозвіл або заборону використання твору іншими особами, є пов'язаним із ним. Отже, у разі передання виключного права на дозвіл або заборону використання твору іншими особами набувач автоматично набуває й право на авторську винагороду під час використання твору. Звідси право на винагороду не є самостійним майновим правом, а отже, не може бути передано окремо від виключного права на дозвіл чи заборону використання твору, саме тому не включене до переліку майнових прав автора, згідно зі ст. 440 Цивільного кодексу України, однак розміщене окремо в ст. 445 Цивільного кодексу України.

Право вимагати виплати винагороди за використання твору є майновим і воно також, як і інші майнові права автора, переходить у спадщину. Проте варто відрізнити спадкування права вимагати виплати винагороди за використання твору та інших майнових авторських прав від спадкування авторської винагороди, яка була нарахована за життя автора, але він своєчасно її не отримав, або нарахована відповідно до авторського договору на використання твору вже після смерті автора, але до прийняття спадкоємцями спадщини. Ю.О. Заїка зазначає, що в цьому разі об'єктом спадкування є не виключне авторське право, а певна грошова сума [5, с. 51].

Окрім вищезазначених прав автора, законодавством України передбачено права, які чітко не належать до категорії особистих немайнових або майнових прав, а саме:

1) право участі в реалізації проектів творів архітектури, містобудування, садово-паркового мистецтва;

2) право доступу до твору образотворчого мистецтва;

3) право слідування.

Ці права стосуються лише окремих видів творів. Вони мають певні особливості, які не надають можливості включити їх до переліку особистих немайнових або майнових прав автора на твір.

Особливі дискусії викликає зміст права доступу до твору образотворчого мистецтва. У ст. 26 Закону України «Про авторське право і суміжні права» зазначено, що «при передачі твору образотворчого мистецтва чи матеріального об'єкта, в якому втілено цей твір, у власність іншій особі автор має право вимагати доступу до цього твору з метою його використання для відтворення (виготовлення примірників, слайдів, карток, переробок тощо) за умови, що це не порушує законні права та інтереси власника твору образотворчого мистецтва. Власник не може відмовити автору в доступі до твору без достатніх підстав. При цьому від власника твору не можна вимагати доставки твору авторові». Але із цих норм Закону України «Про авторське право і суміжні права» не вдається однозначно встановити, який саме характер має право доступу до твору образотворчого мистецтва: майновий чи особистий немайновий.

Деякі вчені зараховують право доступу до твору образотворчого мистецтва до особистих прав автора, мотивуючи це тим, що в протилежному випадку воно було б зазначено серед майнових прав автора у відповідній статті закону [6, с. 85]. Інші вважають, що право доступу є немайновим, пояснюючи це тим, що воно має особливий, особистий характер [7, с. 31].

Протилежну позицію посідає О.П. Сергєєв, який зазначає, що право доступу надається авторові твору для забезпечення можливості відтворення твору, тобто для реалізації майнового права. Відсутність же вказівки на це право в переліку майнових прав автора пояснюється невичерпністю зазначеного переліку [8, с. 221].

Г.В. Чурпіта вважає, що право доступу є синтезом майнового та особистого немайнового права. Його майновий характер пов'язаний із забезпеченням можливості реалізації права автора відтворювати створений ним твір, а немайновий – у неможливості переходу цього права до правонаступників, зокрема спадкоємців [9, с. 18].

Ураховуючи вищенаведені аргументи, ми вважаємо, що право доступу до твору образотворчого мистецтва хоча і є майновим правом, однак не може переходити в спадщину в силу тісного зв'язку з особистістю автора, для якого дуже важливо мати можливість доступу в межах, передбачених Цивільним кодексом України, до свого твору.

Серед особливих прав автора доцільно також відмітити право слідування. Його зміст викладено в ст. 27 Закону України «Про авторське право і суміжні права», а саме: «Автор твору образотворчого мистецтва, а у разі його смерті – спадкоємці впродовж встановленого статтею 28 цього Закону строку користуються щодо проданих автором оригіналів творів образотворчого мистецтва невідчужуваним правом на одержання п'яти відсотків від ціни кожного наступного продажу твору через аукціон, галерею, салон, крамницю тощо, що йде за першим його продажем, здійсненим автором твору (право слідування). Виплата винагороди у цьому випадку здійснюється зазначеними аукціонами, галереями, салонами, крамницями тощо».

Окрім того, право слідування регулюється ст. 448 Цивільного кодексу України: «Автор має невідчужуване право на одержання грошової суми у розмірі п'яти відсотків від суми кожного продажу оригіналу художнього твору чи оригіналу рукопису літературного твору, наступного за відчуженням оригіналу, здійсненим автором. Зазначена сума сплачується продавцем оригіналу твору».

Уперше право слідування (droit de suite) було кодифіковане у французькому спеціальному нормативному акті від 20 травня

1920 р. [10, с. 23]. Його поява була зумовлена жорсткою боротьбою художників за поліпшення умов праці проти експлуатації з боку торгівців-«маршанів», які купували за низькими цінами картини бідних авторів, надалі робили їм рекламу та перепродавали за значно підвищеною щодо першої ціною [11, с. 32].

До недавнього часу в юридичній літературі «право слідування» майже не виокремлювалося. Такі відомі цивілісти, як М.В. Гордон, Е.Л. Вакман, І.Я. Грінгольц, уважали, що сума, яку отримує художник у результаті продажу оригіналу твору образотворчого мистецтва, не залежить від яких-небудь торгових операцій із його картинами, так як у СРСР твори образотворчого мистецтва не є предметом спекулятивних продаж [12, с. 101; 13, с. 42–43]. Із розпадом СРСР і формуванням цивільного законодавства України право слідування отримало не лише законодавче закріплення в Законі України «Про авторське право та суміжні права», а й часткову теоретичну розробку провідними цивілістами: О.А. Підпригорою, О.О. Підпригорою, В.В. Дроб'язко, Є.П. Гавриловим тощо.

Тим не менше, остаточно статус права слідування не ясний, оскільки, з одного боку, це право передбачає отримання автором винагороди, а також переходить у спадщину й діє протягом того самого строку, що встановлений для майнових авторських прав, що свідчить про його майновий характер. З іншого боку, це право не може бути відчужене іншим особам як самим автором, так і його спадкоємцями, що свідчить про його особистий немайновий характер. Отже, можна зробити висновок про деякий особливий статус цього права.

Уважаємо, що право слідування є спеціальним правом, яке розповсюджується на твори образотворчого мистецтва, виходячи з унікальності й неповторності таких творів. Сутність же його полягає в компенсаційному характері, необхідному авторам творів образотворчого мистецтва. Справа в тому, що автор, наприклад, музичного твору може видавати ліцензії, переробляти свій твір, а існування твору образотворчого мистецтва можливе тільки в оригіналі й у єдиному екземплярі. Отже, це право зрівнює автора твору образотворчого мистецтва в отриманні якоїсь майнової компенсації з автором, наприклад, літературного твору, який може тиражуватися не раз.

Висновки. Отже, у разі спадкуванні авторських прав у спадщину можуть переходити майнові права автора та право слідування як спеціальне авторське право. Право доступу до твору образотворчого мистецтва не успадковується. З метою усунення можливих колізій на практиці пропонуємо внести зміни до ст. 29 Закону України «Про авторське право і суміжні права», чітко визначивши, що це право в спадщину не переходить.

Література:

1. Цивільний кодекс України : [науковий-практичний коментар] / за заг. ред. Є.О. Харитонова, О.І. Харитонів, Н.Ю. Голубєвої. – 2-е вид., перероб. та доп. – К. : Правова єдність, 2009. – С. 690.
2. Войцеховська А. Особисті авторські права та їх охорона за польським законом про авторське право і суміжні права / А. Войцеховська // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 2. – С. 20.
3. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 23.12.1993 р. № 3792-ХІІ // Відомості Верховної Ради України. – 1994. – № 13. – Ст. 64.
4. Цивільний кодекс України // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № № 40–44. – Ст. 356.
5. Заїка Ю.О. Спадкове право України / Ю.О. Заїка. – К. : Істина, 2006. – С. 51.
6. Гаврилов Э.П. Комментарий к Закону РФ «Об авторском праве и смежных правах» / Э.П. Гаврилов. – М. : Спарк ; Фонд «Правовая культура», 1996. – С. 85.
7. Янушкевич И.П. Авторское право в Российской Федерации : [учебное пособие] / И.П. Янушкевич. – М. : ИНИЦ Роспатента, 2000. – С. 31.
8. Сергеев А.П. Право интеллектуальной собственности в Российской Федерации : [учебник] / А.П. Сергеев. – М. : Проспект, 2003. – С. 221.
9. Чурпіта Г. Право доступу до твору образотворчого мистецтва / Г. Чурпіта // Інтелектуальна власність. – 2005. – № 5. – С. 18.
10. Дроб'язко В. Право слідування / В. Дроб'язко // Інтелектуальна власність. – 1999. – № 1. – С. 23–26.
11. Мозалевский И.И. Современное положение художников во Франции / И.И. Мозалевский. – М., 1950.
12. Гордон М.В. Советское авторское право / М.В. Гордон. – М., 1955.
13. Вакман Е.Л. Авторские права художников / Е.Л. Вакман, И.Я. Грингольц. – М., 1962.

Фесенко Е. В. Особенности наследования имущественных авторских прав

Аннотация. В статье исследуются особенности наследования имущественных авторских прав. Анализируется законодательство Украины, изучается мировая практика регулирования данных отношений.

Ключевые слова: имущественные авторские права, объект наследования, наследник, авторское право, автор.

Fesenko E. Features of inheritance of property copyrights

Summary. The features of inheritance of property copyrights are probed in the article. The legislation of Ukraine is analyzed, world practice of adjusting of these relations is studied.

Key words: property copyrights, object of inheritance, heir, copyright, author.